

26, 27): sembla, doncs, que la fona barcelonina era una eina lleugera i el *mandró*, molt més poderós, que es devia poder carregar amb uns quants projectils, fins a vuit, i que les *fonas* dels mandrons trescentistes rosselonesos devien ser cada una d'aqueixes tals cavitats.

De tota manera, als marrecs barcelonins amics meus, en els anys 1912-14, ja no ens era conegut més que *mandró*, i crec que tampoc cap a 1879-80 en temps del meu pare.¹ «La colla dels *mandrosos*, que més tard va concentrar-se a l'escola de la Galera, colla tocada un xic de la fuga revolucionària, que per l'ús del *mandró* en les batalles a cops de pedra tenia dominat el barri de Ribera», «veïeren els *secs* aplegats en gran nombre i, desfent-se el *mandró* de la cintura, començaren l'atac engegant una espessa pedregada des de més de 40 canes lluny», Coromines (*Silèn XI*, O. C., 60a26, 61a27). I també era del lèxic de Verdaguer: «Atret pel cant melòdic, Baleu, de vora l'Úria / pren vela vers Mallorca, la terra dels foners / --- / mes polsa, dins la barca, les cordes d'una lira, / y los *mandrons* y fonas s'esmunyen de llurs mans» (*Ath. x*, 48b, mots que ja figuren en ordre invers en l'original de 1877, però en l'assaig anterior, 1867, l'episodi no hi és).

L'ús, en efecte, no s'havia interromput des de l'Edat Mitjana: «fona o *mandró*: funda; lo qui tira ab *mandró*: funditor», OPou (*TbPu.*, 174). No es tracta d'un terme de poc abast geogràfic, car a part de Bna., el Maresme (*DAG.*), i B-Emp. (*BDLC x*, 366), s'estendria a tota la zona a l'E. del Llobregat (*AlcM*), sense rebaixar-ne el Conflent (*ZRPh. XLV*, 249) ni el Ross.: «un eixam de mainatjós / --- / tiren rocs ambe *mandrós*; / los rumbos cauen com la pluja: / ambe lo passarell se fan al senyalet <juguen a tirar al blanc> / i, sense tenir el temps d'obrir l'ala per fúger, / arbre a baix, cau mort, l'ocellet», Saisset (*Catal. d. R.*, 230). No és de les regions del Migjorn, però allà hi ha usos peculiars, que sense ser d'una eina, contenen el mateix mot, enllaçant-se amb algun ús que vaig assenyalar en cast. antiquat: «cop que en el joc de pilota dóna el jugador, per tornar-la al qui pega primer» (*DAG. de Mall.*, segons *AlcM*); val. [cop] de *mandró*=*de bon braç* «con toda la fuerza del brazo levantado» (*Escrig 1851*).

En castellà *mandrón* no és mot viu ni degué ser-ho gaire, jutjant per les dificultats que causà als lexicògrafs. Apareix primerament en dos escriptors de c. a la fi del S. xv, ja en la *Cròn.* de Juan II (c. 1460): «peleaban --- con ballestas y hondas y *mandrones*»; en el *Tratado de Providencia* de Diego de Valera: «deve --- aver en toda buena fortaleza --- armas ofensivas e defensivas --- lanças, dardos, gorguzes, *mandrones*, fondas, paveses, celadas» (*Rivad. CXV*, 143b33); Oudin (1607) tradueix «une arrière-main», Percivale «a throwing underhand» (1591), «el primer golpe que da la bola o la piedra quando se arroja de la mano», Covarrubias: o sigui un sentit com el que hem vist mall. i val. (secundari de l'expressió comparativa *colp de mandró*); i Alonso de Palencia (1490): «instrumentos o pertrechos, a manera de açotes, en que se reatan

guijarros tan gruesos como el brazo; con que los combatidos defienden los muros, lançando grandes piedras».

El *mandró* nostre medieval s'acostaria a això, encara que fos en camí cap a la fona composta que hem vist en *La Colla del Carrer*. En castellà, fou doncs un mot menys freqüent i menys vividor que en català, i probt. manllevat de Catalunya o del Lluenguadoc.

Sinó que aquí el *mandrou* que trobem és definit «manivelle» en el dicc. de Couzinié, que correspon al parlar de Castres (Tarn) i en el de Sauvages, que més aviat reflecteix el del Gard. És concebible la comparació del moviment circular d'una fona amb el d'una maneta o manubri. Però l'acc. occitana ens duu a relacionar-ho amb oc. *mandre* m. «tourillon, axe de fer sur lequel tourne une machine, une porte etc.», a part de «manche, manivelle» (*TdF*), que ja figura en un text de Nîmes, segons sembla del S. xv, designant-hi la palanca d'una romana (no pas el fil, malentès d'algun).

El fr. *mandrin* és un mot tecnològic que denomina instruments diversos, entre ells el fusell d'un torn, o sigui la seva peça central a què se subjecten els objectes a tornejar, i altres peces metàl·liques de forma cilíndrica, emprades per ajustar objectes, per foradar-los etc. És un mot tardà, no documentat abans de 1690, si bé és veritat que pot ser ben anterior, car la documentació dels termes d'ofici, depèn sovint d'un atzar: l'angl. *mandril*, *-drel*, que designa els mateixos objectes i deu ser gallicisme, s'ha assenyalat, almenys com a probable, des de princ. S. xvi; i un oc. ant. *mandrin* figura en un text d'Arles poc clar però referent a serralleria, que sembla del S. xv; i en fi també el cast. *mandril*. És possible que el país d'origen de tot això sigui França, i és probable que *mandrin* 'eix' no sigui altra cosa que el diminutiu de *mandre* 'eix' i 'manubri', puix que tots dos instruments giren amb moviment rotatori.

Però l'origen final és dubtós. Es pot tractar d'un francic *MANDUL, germà de l'esc. ant. *mondull* 'maneta del molí de mà', a-al. mj. i al. dial. *mandel* 'roll, rolet o rogló per planxar la roba rentada', com van suposar Falk-Torp (*Fick, Wb.* III, 309), Schuchardt (*ZRPh. XXXIV*, 265) i Meringer (*IdgFgn. XIX*, 430), amb aprovació condicional de Jud (*ASNSL CXXIV*, 403) i Gamillscheg (*EWFS*). No hi ha dificultats fonètiques (és inadmissible en aquest sentit l'oposició de M-L) ni semàntiques; és veritat que la fonamentació d'aqueix mot francic no és inatacable des del punt de vista geogràfic, vist el caràcter fragmentari de la seva àrea geogràfica i la relació possible amb l'alemany *mangel* 'roleu per planxar la roba rentada' (alt i b-al. mj., neerl. mj. *mange*), que Kluge fa venir del ll. MANGANUM: o sigui que aquest ètimon, tot i ser plausible, no és pas segur.

M-Lübke (*Abhdlg. Schweizer-Sidler, 24ss.*; *REW*, 5278), en tractar de l'it. *mànfano* 'mànc de les batolles (eina de l'era i el batre)', dialectalment *månfero* etc., amb altres significats com 'tap de bóta', Metauro *månfræ* «manubrio» (*BhZRP. XI*, 69) etc., com